

*Мирбабаев М., Бакинський державний
університет*

САНКЦІЯ ЯК ВСТАНОВЛЕНА ЗАКОНОМ МЕЖА ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ

Стаття посвячена изучению и решению вопроса применения санкции как установленной законом грани по отношению к конкретному лицу. Актуальность данного вопроса в том, что в азербайджанском законодательстве отсутствует единый подхода к решению этого вопроса.

The article is devoted studying and decision of a question of application of the sanction as by a statutory side in relation to concrete person. Relevance of this question that in the Azerbaijan legislation is absent uniform approach to decision of this question.

Загальні підстави призначення покарання безпосередньо вказані в чинному кримінальному законодавстві. Відповідно до ст. 58 Кримінального Кодексу Азербайджанської Республіки (далі – КК АР), особі, визнаній винною у скоєнні злочину, призначається справедливе покарання в межах, що передбачені відповідними статтями Особливої частини КК, з врахуванням положень Загальної частини КК АР. Серйозніший, ніж передбачений, вид покарання може призначатися судом лише в тому випадку, якщо легший не здатний повністю задовольнити цілі покарання.

При призначенні покарання враховуються характер досконалого злочину, ступінь його суспільної небезпеки, особа винного, в т. ч. полегшуючі і обтяжуючі покарання обставини, а також вплив призначеного покарання на виправлення особи і на умови життя його сім'ї.

Слід відмітити, що законна підстава для призначення покарання виникає тільки після того, як провина обвинуваченого буде повністю доведена на судовому розслідуванні і довершений злочин отримає правильну правову оцінку (кваліфікацію).

Будучи встановленими законом межами при призначенні покарання, кримінально-правові санкції є складовою частиною кордонів диференціації відповідальності. А питання меж або кордонів диференціації кримінальної відповідальності є украй важливою проблемою. На нашу думку, процес диференціації кримінальної відповідальності обмежується рамками засобів диференціації. Не дивлячись на наявність інших диференціюючих процесів в

цих рамках і поза їх межами, виключається вислів суджень про диференціацію кримінальної відповідальності поза рамками вживання засобів диференціації. Загалом, міра суспільної небезпеки злочинів знаходить своє вираження в санкції.

Суспільна небезпека виступає як індикатор соціально-політичної значимості діяння і складає матеріальну основу санкції. У кримінальному законі законодавець враховує суспільну небезпечність протизаконного діяння як основний показник з об'єктивної сторони злочину, її характер, а також характер і тягар її наслідків.

У КК Азербайджанської Республіки від 2000 року розбиття на категорії злочинів має зовсім не теоретичний характер. Воно застосовується для визначення меж відповідальності (покарання) за незавершені злочини, за злочини-рецидиви і ці категорії відіграють провідну роль в інституті призначення покарання. Тому необхідно відзначити, що розподіл злочинів на категорії, розподілення їх на групи, а також розрізнення умисних і з необережності злочинів зовсім не складається з диференціації кримінальної відповідальності.

Проте, розподіл злочинів на категорії пов'язано з диференціацією кримінальної відповідальності. Особливістю поділу на категорії в КК АР є важливим в першу чергу, при визначенні звільнення від кримінальної відповідальності. Крім того, в статтях Особливої частини КК побудова санкцій направлена на розмежування злочинів. Обов'язково треба відзначити позитивний вплив розподілу на категорії злочинів на поліпшення системи санкцій нового кримінального законодавства. У новому кримінальному законодавстві порівняно зі старим помітна відмінність в тих санкціях, що кваліфікують і привілеюють ознакам в системі покарань.

Отже, хоч і розбиття на категорії злочинів і система покарань і є основою для диференціації кримінальної відповідальності, вони не можуть ототожнюватися з самою диференціацією. Засобами диференціації кримінальної відповідальності (покарання) виступають:

- 1) інститут звільнення від кримінальної відповідальності;
- 2) інститут кваліфікуючих і привілеюючих ознак складу злочину.

У зв'язку вищесказаним, вважаємо за доцільне зупинитися на питанні диференціації відповідальності за злочини кваліфікаційного і привілеюючого складу за допомогою меж типового покарання.

Зміна меж санкцій або диференціація типового покарання є основною функцією інституту тих, що кваліфікують ознаки покарання. Ці ознаки змінюють межі відповідальності (покарання) в самому кримінальному законі. Наприклад, в порівнянні з вбивством з перевищенням меж необхідного оборони, міра суспільної небезпеки типового вбивства, поза сумнівом, вище. У обох випадках характер суспільної небезпеки незмінний, оскільки в обох випадках особа позбавляється життя. Тому обидва злочини вважаються "вбивством". Проте наявність істотних відмінностей в мірі суспільної небезпеки, відповідно робить вплив на межі санкцій.

Звідси випливає, що санкція злочинів з кваліфікаційним і привілегуєчим складом повинна спиратися на санкції відповідних основних складів злочинів. Без основної базової санкції змінити щось неможливо.

Поза сумнівом, санкції відповідних злочинів кваліфікуючого та привілегуєчого складу не мають бути обумовленими в соціальному плані і протирічними в логічному відношенні. Будь-яка санкція має бути справедливою в соціальному плані. Вживаючи термін "справедлива санкція", зазвичай, мається на увазі санкція, яка не лише відповідає тягарю описаного в законі злочинного діяння і передбаченим за скоєння інших злочинів санкціям, але і погоджена з ними. Створення погодженої системи подібних санкцій, на нашу думку, може передбачати наступне:

- 1) системний аналіз тих, що володіють відповідними кваліфікаційними і привілегуєчими ознаками санкцій кримінального складу;
- 2) співвідношення вказаних санкцій до основного складу відповідних злочинів;
- 3) виділення закономірностей, теоретичних основ і практичних рекомендацій, створення системи непротирічних санкцій.

Необхідно відзначити, що в теорії кримінального права дослідження закономірностей побудови санкцій настільки ж важливе, як і побудова диспозиції. Не можна забувати, що завданням кримінального права, в т. ч. і кримінального закону є не лише встановлення тих правил поведінки, що є караними державою. Необхідно пам'ятати, що саме впливає на пом'якшення чи обтяження при кваліфікації злочину. Іншими словами, кримінальний закон повинен служити визначенню відповідного тягарю і масштабу злочину покарання.

Проте аналіз санкцій взагалі, показує, що ще в період існування Радянського Союзу в кримінальному праві не приділялося

достатньо уваги санкціям за окремі види злочинів (впливу цього відчувається і понині). Внаслідок того, що все ще не створена теорія санкцій науки кримінального права, все теоретичне учення Особливої частини кримінального права орієнтоване на аналіз ознак складу злочину. А в Особливій частині кримінального права санкції не аналізуються. Питанню ж будови санкцій приділяється увага в розділі Вчення про покарання і тут розглядається проблема побудови санкцій оцінюваних по основному складу злочинів. Проблема ж побудови санкцій, що володіють кваліфікаційними і привілеюючими ознаками діяння з кримінальним складом, привертає увагу, в основному, в плані постановки питання.

Наявність даної ситуації пов'язують, насамперед, з тим, що розподіл злочинів по категоріям не слугувало базою визначення точних меж санкцій. І справді, максимальне покарання за важкий злочин встановлене у вигляді позбавлення волі від 5 до 10 років, а мінімальний поріг передбачений у вигляді покарання від 3-х місяців до 10 років позбавлення волі. Подібний підхід до меж санкцій не можна вважати послідовністю диференціації кримінальної відповідальності. Немоżliво також говорити про справедливість цих санкцій.

КК Азербайджанської Республіки від 2000 року дуже активно використовує додаткові покарання для диференціації кримінальної відповідальності (покарання). При цьому, фактично, враховується досвід побудови санкцій в КК Російської Федерації. Слід відмітити, що КК РФ процес побудови санкцій в погоджений з "американським" і "французьким" варіантами.

У зв'язку з цим необхідно відзначити, що для кримінального права Франції характерні санкції, що охоплюють додаткові покарання (наприклад, позбавлення волі, що супроводжується штрафом). А для кримінального права США характерні санкції, які називаються альтернативними, тобто основне покарання (наприклад, позбавлення волі або штраф).

На нашу думку "американський" тип побудови санкцій є найбільш прийнятним для основних складів не тяжких злочинів, а "французький" – для злочинів, що володіють кваліфікаційними ознаками. При цьому додаткове покарання може бути включене у факультативний (наприклад, в санкцію з кваліфікуючим складом) і обов'язковий вид (наприклад, санкцію з особливим кваліфікуючим складом). Подібний підхід до вирішення проблеми дозволяє здійснити детальну диференціацію кримінальної відповідальності (кримінального покарання) за допомогою додаткових покарань.

Аналіз чинного кримінального законодавства Азербайджанської Республіки дозволяє зробити висновок про те, що при визначенні виду покарання по кваліфікаційних ознаках злочину, інколи не враховується конструкція тих, що охоплюють аналогічні кваліфікаційні ознаки за злочини з схожими однорідними об'єктами санкцій. Подібні протиріччя явно помітні серед тих, що володіють схожими однорідними об'єктами злочинів.

Вже тривалий час в кримінальному праві звертається увага на санкції з вкрай обмеженими, а також вкрай обширними межами. Необхідно відзначити, що в санкціях наявні дуже обширна диспозиція і велика відстань мінімальної і максимальної меж покарання. Так, встановлення широкого діапазону між максимальним і мінімальним термінами стирає кордони між злочинами, що істотно відрізняються по мірі суспільної небезпеки і за наявності можливості вживання інших заходів та в результаті розширює використання судами покарання у вигляді позбавлення свободи.

Дуже обширні санкції створюють умови для судового свавілля. Необхідно максимально обмежити його сферу (суду), відмовившись від старих стереотипів. Посилення диференціації створить передумови для побудови декількох, більш справедливих санкцій замість одного складу. В результаті, склад злочину стане конкретнішими, а санкції – більш компактнішою.

В даний момент в Азербайджанській Республіці спостерігається традиція детальнішої диференціації відповідальності в кримінальному праві, що є наслідком реформи кримінального законодавства. Уточнюється значення, що кваліфікують і частково привілеюють ознаки злочинів. Поза сумнівом, ця традиція, в принципі, повинна призвести до обмеження меж відносно-визначених санкцій за злочини з кваліфікуючим (привілейованим) складом.

Література:

1. Səməndərov F. J. Cinayət hüququ, Ümumi hissə: Dərslik. Bakı, "Digesta", 2007.
2. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология. – М., Наука, 1982.
3. Келина С. Г. Некоторые направления совершенствования уголовного законодательства // Советское государство и право. – 1987. – № 5.
4. Понятовская Т. Г. Дифференциация формы и содержания в уголовном судопроизводстве. – Ярославль, 1995.